

Ugy láttam, mint most... azaz jól
Láttam, szem-behúnyva is,
Vörös plaidben s parasollal
Hogy állt ki Madame Paris.
A királyt riasztja: *hők!*
Az dühében vágat, bög:
S ne vón' ott a *Vendôme*-oszlop:
Magsiratnák, drága nők!

Madame oly ügyes ugrással
Terem az oszlop mögé,
Hogy Meneláosz ur annak
Törzsökén szarvát szegé.
„Beesületem mentve!” mond.
„Enyém a vivó porond!” —
S haza indul és Helént is
Haza viszi — a bolond!

De azért tört szarva könnyen,
Mert alul nő uj kis ág.
Mind tapintja, s hallgatódzik:
Mit szól már most a világ?
A világ — üt gúnykacajt,
Pletykaszót pletykára hajt; —
Szép Helén meg könnyü szívvél
Mondja el a — „kutyabajt”.

1877. okt. 4.

Arany Jánosnak két kiadatlan költeményét közöljük itt, műveinek készülő kritikái kiadásából. Egész, befejezett ismeretlen vers csak e kettő van a kiadásban, töredék több is, melyekben nagy költemény cstrája rejlik, az *Őszikék* korából, de nincsenek kivíve. — A *Párviadal* be van írva a kaposos könyvbe, 37. sz., az *Intés* és a *Tetemrehtetés* közt; kelte: 1877. okt. 4. A költő nem adta ki, fia sem vette fel a *Hátrahagyott Verseket* közé, nyilván apja szándékát követve. — Valami pesti pletyka volt az alapja, minek kifürkészése a vers megértéséhez nem szükséges. A költő talán nem is találta egészen sikerültnek a versvilági gúnyos hangot. — A másik verset nem írta be a kapososkönyvbe, egy kis papírlapon maradt meg.

Közli: *Voinovich Géza*

PÁNDI PÁL:

SZABÓ ERVIN ÉS BRESZTOVSZKY ERNŐ VITÁJA A PROLETÁRKÖLTÉSZETRŐL

A II. Internacionálé opportunistá pártjaiban az általános elvi megalkuvás, a proletárforradalom útjáról való letérés megmutatkozott a művészet, az irodalom-elmélet területén is. A megalkuvó szociáldemokrácia főtörekvése a forradalom tagadása volt; a munkásosztály eltérítése a forradalmi marxizmus útjáról a burzsoázia aklába terelő revizionizmus felé. A párt által vezetett és a széles tömegek bevonásával vívott politikai harcok helyett a szakszervezetekben feloldódó párt, a parlamenti frakció kezébe került vezetés és a bér-sztrájkok nivójára szorított mozgalom jellemezte a II. Internacionálét. A Marx tanításaihoz forradalmi szellemben hú vezetőkkel és ideológusokkal szemben egyre nagyobb tért hódítottak a nyugati munkáspártokban, elsősorban a német pártban a megalkuvást hirdetők: Bernstein, Kautsky — és követőik a külön-

böző országok szociáldemokrata pártjaiban. A forradalmi útról való letérés természetesen egyet jelentett a tőkés kizsákmányolás fenntartására irányuló törekvéssel. Ezt a törekvést ugyancsak jól szolgálták — minden hangzatos frázis mellett is — a különböző megalkuvó irányzatok. Kautskyról írta Lenin: „nagy tökélyre vitte azt a művészetet, hogy szavakban marxista, a valóságban pedig a burzsoázia lakája legyen“.¹ Kialtó eltérés a szavak és tettek között: jellemző vonása a II. Internacionálénak.

A II. Internacionálé opportunizmusának talaján nem virágozhatott tovább Marx és Engels forradalmi irodalomszemlélete sem. (Mehring, aki helyeseen alkalmazta, forradalmi szellemben használta fel Marx és Engels tanításait, mindezt az opportunizmussal, reformizmussal szemben, mint a szociáldemokrata párt baloldali ellenzéke tette.) A megalkuvók, revizionisták a liberális burzsoázia szellemében igyekeztek „átalakítani“ a marxizmust, így művészet- és irodalomelméletük is az opportunizmus hirdetője lett. A polgári kultúra, az imperialista kor polgári művészete előtti behódolás elméletét terjesztették. Lenin küzdelme a II. Internacionálé opportunistái ellen felöleli az irodalom területét is, hiszen *Pártszervezet és pártirodalom* című tanulmánya nemcsak a nyíltan jelentkező polgári állásfoglalással szemben, hanem a munkáspártokon belüli, forradalmi frázisokkal leplezett opportunisták nézetek ellen is joggal és okkal hirdette, hogy „az irodalmi munkának az egyetemes proletármunka részévé kell lennie, «kerékévé és csavarjává» annak az egyetlen egységes nagy szociáldemokrata gépezetnek, amelyet a munkásosztály öntudatos élcsapata mozgat. Az irodalmi munkának a szervezett, tervszerű, egységes szociáldemokrata pártmunka alkotó részévé kell lennie.“²

* * *

Közvetlenül az első világháború kitörése előtt parázs vita indult a Nyugat, illeti a Népszava hasábjain a proletárköltészet, általában pedig a proletárművészet kérdéseiről. A vitát Szabó Ervin cikke indította el,³ amelyben kereken tagadja, hogy az *irodalmi alkotások tárgya* elsődleges fontosságú. Ezzel szemben határozottan állást foglal a formai szempontból történő értékelés elsőbbsége mellett; a „minősítések alapja nem lehet más — írja Szabó Ervin — mint az alakító erő, a színek, a formák, a hangok gazdagsága és szépsége.“

Éles hangon támadja azt az irodalmat, amely pártprogramot fejez ki, s a pártprogramot mint „bizonyos tömegérdekek és bizonyos gyakorlati lehetőségek kompromisszumát“ fogja fel. Cikkének harmadik gondolata: a proletárköltészet létjogosultságának tagadása, mondván, hogy nincs „semmiféle *művészeti elem*, amely által különbséget tehetnénk művészet és művészet közt s valamelyiket is valamelyik osztály különleges termékének minősíthetnők...“ Ez a formális szemlélet az irodalomnak, a költészetnek bizonyos társadalomfelettséget tulajdonít. S ami ebből szorosan következik: az irodalmat hatalmas *osztályok feletti egységnek* tekinti, amelynek minden esetben közös mértéke a forma. Szabó Ervin ezzel az elméletével egyrészt megkönnyítette az uralkodó burzsoázia irodalmi behatolását a munkásosztály sorai közé, hiszen az imperializmus körülményei között a proletáriródalom jogosultságának tagadása szinte föltétlenküli fegyverletételt jelent a polgári kultúra előtt. Másrészt pedig tagadja ezzel az irodalomnak valóság-alakító, nevelő-öntudatosító szerepét a proletariátus kezében.

Alláspontja tulajdonképpen a *l'art pour l'art* (művészet a művészetért) — esztétikát, az öncélú művészetet hirdető burzsoá szemléletet súrolja, amelynek leghatásosabb magyar hirdetője a század elején Ignotus volt. Ignotus cikkeik hosszú sorában fejtegette, hogy a művészet értékét nem az alkotások tartalmán, hanem formáján kell mérni; nem az a fontos az írói produktum-

¹ Lenin: Válogatott Művek II. 420. l. Szikra, 1949.

² Lenin: Az irodalomról. 11. l. Szikra, 1949.

³ Szabó Ervin: *Proletárköltészet. Nyugat, 1914. 641. l.*

ban, hogy *mit* ír az író, hanem az, hogy *hogyan* írja meg. Az író szerepét az öncélú gyönyörködtetésben látta, s alapelvének — a „művésznak semmi egyéb kötelessége nincs, mint szép dolgokat alkotni“ — kártékonyágát nem menti az sem, amit *Hadi Készülődések* című cikkében írt: „akik nálunk az irodalomnak a politikától való függetlenítéseért, a közönségnek művészi érdeklődésre, éhíttatásra és türelemre való neveléseért... küzdenek, küzdelmükben nem utolsó hevítőjük az a tudat, hogy politikai munkát végeznek, s nemzeti életérdekekért küzdve, a nemzeti politikát szolgálják.“ Ignotus a polgári liberalizmus és radikalizmus eszméinek területén mozgott. Esztétikájának alapelve szerint liberális, de irodalmi harcai között nem egyszer vállalta a radikális irányzat kispolgári „rebelliójának“ ellenzékiességét. Az ő megítélésében nem mellőzhető az a szempont, hogy élesen szembefordult a „perszekutor esztétikával“, a feudális-nacionalista konzervativizmussal, Beöthy Zsolték földesúri akademiizmussal. Amennyiben Ignotus *ezek ellen* harcolt, annyiban helyesen járt el. Amennyiben a régít, a letűnőt kritizálta, működése a haladás érdekét szolgálta. De Ignotus szembenállásának *elvi alapján* — a művészet a művészetért elmélet alapján — amelyet ellene szegzett Beöthy Zsoltéknak, nem bontakozhatott ki haladó irodalom. S amikor mi Ignotusnak bizonyos érdemeit elismerjük, akkor a feudális-nacionalista, ókonzervatív irányval való szembeállítását helyeseljük és nem a l'art pour l'art elvét fogadjuk el. Azért foglalkoztunk itt Ignotus személyével és elveivel, mert az irodalom, a művészet területén ő képviselte azt a *polgári* álláspontot, amelynek talajára Szabó Ervin az irodalom kérdéseiben gyakran ráállt.

Szabó Ervin a formai értéket tartja elsőrendűnek és a tartalom kérdését másodrendűvé degradálja. De vajon nem veti-e el teljesen az író mondani-valójának fontosságát, vajjon nem kívánja-e teljesen elsőkélyesíteni a proletariátus számára a művek eszmei tartalmát, amikor azt állítja: „Alakító készség és az emberi lehetőségek átértékelése: ezek viszont a zsenit teszik. Nem is lehet művész, akiben a zsenialitás szikrája nem ég. De mert így van és mert a lehetőségek érzése és a zseni természete egyformán magukba foglalják a lehetetlenségek és a végtelenségek fogalmát: nem lehet az igazi művészt bármiféle pártprogram kereteibe szorítani. Minden pártprogram bizonyos tömegérdek és bizonyos gyakorlati lehetőségek kompromisszuma. Ez az utilitarizmus, ez a többé vagy kevésbé racionális belátás, ez az óvatos kiegyezés, szóval mindez az érzelmi és akarati korlátozás szabja meg a művészi elképzelés és alkotás határát?... nem lehet művész az, akinek alkotásaira rá lehet húzni a szociáldemokrata vagy a néppárti, vagy az alkotmánypárti pártprogram pontjait és megállapítani: kitűnően illenek össze... Nem lehet tehát proletárköltészetéről, proletárművészetéről beszélni.“

Szabó Ervin itt hamisítatlan Ignotus-i álláspontot képvisel. Amikor azt hangoztatja, hogy „nem lehet az igaz művészt bármiféle pártprogram kereteibe szorítani“, — akkor nem attól félti a proletárművészetet, hogy nyersen, művészietlenül válik az osztály képviselőjévé, hanem elvileg leszögezi azt, hogy a művészet nem válhat a mozgalom részévé, nem lehet az egyetemes proletármunka kerekévé és csavarjává, mert a mozgalom programja „utilitarista“, „korlátozó“ az érzelmeket és akaratot. Már pedig szerinte a művészet a *végtelen és lehetetlen* felé tör. Szabó Ervin *általában* beszél itt pártprogramról. A kérdésnek ilyen általános felvetése mit sem változtat azon a tényen, hogy Szabó Ervin helytelenül ítélte meg a munkáspárt programját is. Szabó Ervin tévedésében *ezen* a ponton, a pártprogram helytelen megítélésén van a hangsúly. Ha ő helyesen látta volna a program szerepét a munkásosztály politikai mozgalmában, akkor nem úgy vetné fel a művészi színvonal kérdését, hogy szembeállítja a programot kifejező irodalmat az „igazi“ irodalommal. Szerinte az előbbi csoporthoz tartozó író „lehet jó alkalmi verselő, jó agitátor, jó újságíró, de a művészethez kevés a köze“. Bármennyi igazság is van abban, hogy még a forradalmi munkáspárt program-

ját kifejező irodalom sem jelenthet igazán színvonalas művészetet, ha az író pusztán „megrimeli“, nyersen, a művészi kifejezés sajátos eszközei nélkül visszhangozza a program szavait, — Szabó Ervin helyes és jogosult törekvése az irodalmi színvonal emelésére zsákutcába jut. Azért, mert Szabó Ervin az irodalmi színvonalért küzdve, kirúgja maga alól — és az irodalom alól is — a forradalmi munkásmozgalom programját, politikáját, amely nemhogy gátja, korlátja, de hatalmas segítőtje a forradalmi írónak a jelen mélyebb megismerésében, a jövő széles távlatainak feltárásában.

De Szabó Ervin sokkal alaposabb és szándékaiban forradalmár ismerője volt a marxizmusnak, semhogy ne látta volna a tartalom és forma éles szembeállításának antidiialektikus voltát. Fejtegetéseiben eljutott arra a pontra, ahol már forma és tartalom egységét érinti: „a művész az emberi közösségből kiszakítva el sem képzelhető: anyagából, tárgyaiból arra következtethetünk, hogy a művészen megvannak az emberinek azok az attribútumai, melyek nélkül nem lehet nagy művész“. Ez a meghatározás elméletileg helytálló, de Szabó Ervin nem tud mit kezdeni ezzel az elméleti igazsággal. Amikor a gyakorlatba vinné át, akkor éppen a párt, a program, a politikai mozgalom helytelen megítélése miatt csak szüntelen általánosságokat mond. „Átfogó értelem“, „a világot mindenkor mozgatónak átértése, szerete, tisztelete“, — ezek az emberinek azok az attribútumai, melyek nélkül Szabó Ervin szerint nincs nagy művészet. Ezért nem tudja levonni a fentebbi helyes megállapítás tanulságait sem, ezért nem látja az irodalom helyét a mozgalomban, ezért esücsösodik ki fejtegetése a formalizmus hirdetésében.

Szabó Ervin formalista nézetei az irodalom területén nem függetlenek alapvetően helytelen álláspontjától a párt, a mozgalom, stb. kérdéseinek megítélésében. Esztétikai fejtegetése lényegében a polgári irodalomszemlélet közélébe juttatta, ami közvetlen következménye annak, hogy politikai téren is eljutott a burzsoázia álláspontjához. Szabó Ervin harcolt a szociáldemokrata párt opportunizmusa ellen, de támadásának elvi alapja helytelen volt. Szindikalista nézetei már eleve a munkásosztály politikai pártjának lebecsülését jelentették; a „szindikalista kritika a reformizmussal szemben így csap át maga is reformizmusba.“^{3a} Ha valaki politikai téren nem látja a párt jelentőségét, az irodalom-kulturális vonatkozásban is csak tévesen ítélni azt meg. Így Szabó Ervin is. A fentebb idézett fejtegetésben nem arról van szó, hogy a magyarországi szociáldemokrácia reformizmusától, megalkuvó programjától félti a proletárforradalmat. Szabó Ervin itt általános elvi megállapításokat tesz, amelyeknek az a lényege, hogy egyetlen párt, tehát egyetlen proletár párt programja sem (eszerint forradalmi munkáspárté sem) jelenthet lendítő-irányító erőt az irodalomban. De ahol nincs ott a proletariátus, ott a burzsoázia terpeszkedik el. Szabó Ervin kivonja a proletariátust a művészet területéről, s ezzel — szubjektív szándékai ellenére is — a burzsoá befolyás zsilipét nyitja meg.

Szabó Ervin nem azért látta helytelenül a pártprogram jelentőségét, mert az irodalom területén téves nézeteket vallott, hanem azért tévedett irodalmi nézeteiben, mert nem látta — ebben a vonatkozásban sem — helyesen a párt, a pártprogram mibenlétét. Ő az írói szabadság korlátozásától tart, ha az író magáévá teszi a pártprogramot. Azért, mert már magát a programot is úgy tekinti, mint megalkuvást, mint kompromisszumot, mint „érzelmi és akarati korlátoltság“-ot. Ha mégoly *jogosult* is ez a *kiábrándultság* a revizionista, *opportunist* szociáldemokrata párttal szemben, Szabó Ervin *általánosítása* mind elvileg, mind gyakorlatilag *helytelen*.

Téves állásfoglalásának gyökerei azok a szindikalista nézetek, amelyeket „A góthai program kritikájá“-hoz írott bevezetésében kifejtett, s amelyek-

^{3a} Révai József: Szabó Ervin helye a magyar munkásmozgalomban. Marxizmus, népiesség, magyarság 50. l. Szikra, 1949.

ből kiindulva eljutott az opportunizmus politikai stratégiájának igazolásához.⁴ Szabó Ervin itt arról beszél, hogy „...*megdől az az elmélet is, hogy a politikai párt éppúgy szerve és eszköze az osztályharcnak, mint a gazdasági szervezet.*” Majd arra a következtetésre jut: „Az a politikai párt... amely oly igénnyel lép fel, hogy ő a proletárság igazi osztályszervezete... az olyan párt — írja Szabó Ervin — a csak gazdasági szervezet és harc által betölthető szerepet bitorolja, zavart és rendetlenséget visz bele a munkásmozgalomba...”⁵ Szabó Ervin tagadta a proletariátus politikai pártjának szükségességét; tehát nem láthatta helyesen a forradalmi munkáspárt *programmjának* jelentőségét sem.

Nem felesleges itt megvilágítani néhány mondattal a forradalmi munkáspárt programjának igazi szerepét, már csak azért sem, mert a pártprogram kérdése a vita folyamán még felmerül. A II. internacionálé opportunistá elméletével és gyakorlatával szemben Lenin olyan pártprogramot dolgozott ki, amely magában foglalta egyrészt a munkásosztály előtt álló legközelebbi feladatokat (minimális program): „a cári önkényuralom megdöntését, a demokratikus köztársaság kivívását, a munkások számára 8 órás munkaidőt, a faluban a jobbágyság csökevényeinek megszüntetését, azoknak a földeknek („otrzejki“) visszaadását, amelyeket a földesurak a parasztoktól elvettek.”⁶ Másrészt a program magábafoglalta a munkásosztály pártjának távolabbi főfeladatát (maximális program), a szocialista forradalomnak, a kapitalista uralom megdöntésének, a proletárdiktatúra megvalósításának feladatát. Lenin — megsemmisítve az opportunisták ellenvetéseit — győzelemre vitte ezt a programot s az OSZDMP II. Kongresszusa ezt a programot fogadta el. A SZUK(b)P története a pártprogram kidolgozása és az Iszkra szerepének meghatározásánál pontosan ismerteti a pártprogram jelentőségét is: „A munkáspárt programja... rövid tudományos fogalmazásban kifejti a munkásosztály harcának céljait és feladatait. A program meghatározza a proletariátus forradalmi mozgalmának végecélját, úgyszintén azokat a követeléseket is, melyekért a párt a végecélhoz vezető úton harcol.”⁷ A forradalmi munkáspárt programja tehát világosan meghatározza a proletariátus harcának célját, a marxista elmélet tudományos megállapításaiból kiindulva. A program nem kompromisszum, nem megalkuvás, hanem a nagy célok feltárásával, a szocialista forradalom és a proletárdiktatúra megvalósításának feladatait kitűzve, hatalmas mozgósító erő, mely rövid és világos megfogalmazásban tudatosítja a forradalmi munkásmozgalom feladatait és célját. „A marxizmus programja — írta Sztálin elvtárs 1923-ban — az elmélet adataiból kiindulva meghatározza a proletariátus mozgalmának céljait, amelyek tudományosan vannak megfogalmazva a program pontjaiban.”⁷

Szabó Ervin a pártnak, mint a munkásság politikai osztályszervezetének jelentőségét lebecsülte a gazdasági szervezetekkel szemben. Erre a súlyosan téves megállapításra az opportunistá szociáldemokrata párt jogos kritikájának helytelen, szindikalista általánosítása révén jutott el. Szabó Ervin a pártprogramban is a szociáldemokrata opportunizmus megtestesülését, kifejeződését látta. Helyesen. De amikor emiatt minden programot elvetett, azaz minden programot eleve megalkuvásnak tekintett, megint csak helytelen következtetésekhez jutott — az irodalom terén is. Szabó Ervin a művészi ábrázolás „*korlátlan*” lehetőségeit féltette a szerinte megalkuvó, tehát korlátozott programtól. De nem vette észre, hogy miközben támadja a megalkuvó szociáldemokrata pártra épülő és építő proletárköltészetet, a helytelen

⁴ L. m. f. 50. l.

⁵ A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története 44. l. Szikra, 1949.

⁶ L. m. f. 42. l.

⁷ *Lenin—Sztálin: Párt és pártépítés* 41. l. (Sztálin: Az orosz kommunisták stratégiájának kérdéséhez.) Szikra, 1950.

általánosításon keresztül *ő maga is eljutott a burzsoá formalizmushoz*, mely a költészet értékét és határait *a formai tényezőkre szűkíti le*. S így a munkásosztály harcának alapjáról átlépett a burzsoázia plattformájára, ahol a költészet, az irodalom „osztályfelettségét” hirdető ál-objektív elmélet megteremhetett.

Szabó Ervin fejtegetéséből nem a helyes mozzanatokat, hanem a hibákat emelte ki és karolta fel — a szociáldemokrata utókor. S nem véletlenül. Szabó Ervinnél olyan súllyal esik latba a politikai párt lebecsülése, olyan biztonsgal állítja szembe a párt *programmját* az igazi *művészettel*, hogy nem nehéz ezt kiolvasni belőle annak, aki ehhez az elmélethez vonzódik. Kassák Lajos például *Egy ember élete* című regényének az első világháborúról szóló részében megemlíti a Szabó Ervin és Bresztovszky Ernő között lezajlott vitát. Kassák ezt írja: „Emlékszem még — mondom — arra a vitára, ami Bresztovszky Ernő és Szabó Ervin között folyt le a szocialista művészetről. Szabó Ervinnek volt igaza. Azzal, hogy valaki a pártfrázisokat versebe szedi, még nem csinál művészetet. A pártfrázisok a napi praktikák után igazodnak, a művészetben pedig az alkotó ember legmélye, érzelmi és szellemi karaktere fejeződik ki.” Ha Kassák arról beszélne, hogy a politikai állásfoglalás nyers tükrözése az irodalomban művészietlen, — akkor igaza volna. De Kassák a munkásság „elpolitizálása” ellen: „... az emberi értékek legnagyobb zsbivásáfel ezt a gondolatot, s eleve „pártfrázisokról” beszél — „napi praktikákról” — amelyeket ingerülten szembeállít a művészettel. Részigazság még ebben is lenne. Nyilvánvaló, hogy az opportunistá szociáldemokrata párt „frázisai” és „praktikái” nem alkalmasak a művészet eszmei fellendítésére. De Kassák nem erről beszél. Kassák itt *általában* minden politikát elutasít, s nem látja meg azt, hogy az opportunizmussal szemben hozhat ugyan bizonyos korlátozott kritikát az anarcho-szindikalizmus, de forradalmi eredményre nem vezethet. Kassák lebecsülte a proletariátus politikai szervezetét, szót emelt a munkásság „elpolitizálása” ellen: „... az emberi értékek legnagyobb zsbivásárának tartom a politikát, s most is, mindazt a sok aljasságot a politika szám-lájára írom. Szabó Ervinre gondolok, aki már évek óta küzd a munkásság elpolitizálódása ellen és a szocializmus elárulását látja benne.” S ez a harca az „elpolitizálás” ellen elsősorban nem azért érintette a szociáldemokrata pártot, mert *megalkuvó* volt, hanem azért, mert *politikai* párt volt. Ebből következik, hogy a politikai irányításnak a lebecsülése a forradalmi politikai irányításra is vonatkozott, tehát szembenállott minden olyan törekvéssel, amely a proletariátus politikai öntudatának fokozására irányult.

Hangoskodó forradalmi frázisokkal válaszolt Szabó Ervinnek Bresztovszky Ernő.⁸

Cikkében megvédi a proletár költészet jogosultságát és a tartalom elsőbbségét, *a formával szemben*. De Bresztovszky úgy védi meg a proletárköltészetet, hogy tulajdonképpen lekapcsolja azt magának az eleven munkásmozgalomnak a testéről. És úgy védi meg a tartalmat a formával szemben, hogy lényegében tagadja tartalom és forma dialektikus egységét, s a tartalom jelentőségét nem ezen belül veti fel. Vulgarizálja Marx és Engels tanításait, akik — pl. Lassale-nak Franz von Sickingen című drámájáról írott levelekben — útmutatást adnak ebben a vonatkozásban is.⁹

De ne gondoljuk azt, hogy Bresztovszky csupán az esztétikai fejtegetések sűrűjébe rejtette „tévedéseit”. Korántsem. Élesen támadja Szabó Ervint azért, mert „szándékosan” összetéveszti a mozgalom elméletét a párttal és annak programjával. Ezzel szemben *mi* — írja Bresztovszky (értsd: opportunistá szociáldemokraták) — „nem tévesztjük össze szándékosan a proletármozgalom világnézetét a mozgalom gyakorlati célokra való szervével: a párttal és pro-

⁸ *Bresztovszky Ernő*: Játszunk a szavakkal. Népszava, 1914. május 10.

⁹ *Marx-Engels*: Művészetről-irodalomról 50. l. Szikra, 1950.

grammjával.“ Bresztovszky tehát tulajdonképen azt mondja, hogy van marxista elmélet, és van — ettől függetlenül, gyakorlati célokra — párt és program. Ő azért támadja Szabó Ervint, mert a marxista elméletet össze-tévesztette a „marxista“ párttal, holott Bresztovszky szerint más ez és más az: az egyik elmélet, a másik gyakorlat. Szerinte Szabó Ervin azért téved, mert a párt programja alapján álló proletárköltészetet tagadja, holott ő, Bresztovszky a párt világnézete alapján álló proletárköltészet létjogosultságát védi. Ki beszél arról — cseng ki Bresztovszky szavaiból — hogy lehetséges költészet a párt programja alapján? Hiszen a párt programja csupán „gyakorlati célokat“ szolgál — írja — s ezzel lényegében aláhúzza mindazt, amit Szabó Ervin állított a pártprogramról: hogy az „kompromisszum“, „utilitarizmus“, „óvatos kiegyezés“, „érzelmi és akarati korlátoltság“. Bresztovszky tehát elfogadja azt, amit Szabó Ervin kifejtett a pártprogram és költészet kapcsolatáról és csak azt veti ellen, hogy a proletárköltészetet nem ebből, hanem az irodalom és a proletariátus világnézetének kapcsolatából kiindulva kell igazolni. Szerinte Szabó Ervin abban téved, hogy világnézet helyett programról beszél és nem abban, hogy tagadja a program alapján álló proletárköltészetet. Bresztovszky ezzel nemcsak az elméletet és gyakorlatot választja szét, nemcsak a pártprogram elvszerűségét, a marxizmus forradalmi világnézetéből való következését tagadja, de azzal, hogy a proletáriródatalmat függetleníti a mozgalom konkrét „gyakorlati“ feladataitól és az eleven élettel szemben csak egy elvont világnézettel kapcsolja egybe: tagadja az irodalomnak, mint a proletár osztályharc részének és fegyverének jelentőségét. Bresztovszky tehát minden forradalmi szólama mellett valójában forradalom-ellenes nézeteket vallott az irodalom, a költészet szerepét illetően is.

Fejtégetése, ott ahol elismeri, hogy a párt programja nem lehet a költészet irányítója, találkozik Szabó Ervin nézeteivel. De vajjon ténylegesen azonos-e a két álláspont? Korántsem, Szabó Ervin álláspontjának van egy egészséges, a forradalmi marxizmus irányába mutató magva; mégpedig az, hogy ő az opportunista szociáldemokrata párt kritikájából indult ki, s ha bírálatának elvi alapja mégoly helytelen is, maga a bírálat jogosult a reformista párttal szemben. Bresztovszkynál egészen más a helyzet. Ő tulajdonképpen a forradalmi frázisok leple alatt az opportunizmust védelmezi. Szabó Ervin egy helytelen alapról gyakorolt jogos és szándékában forradalmi kritikának keresztül jutott helytelen következtetésekre a pártot és programot, s ezzel kapcsolatban a proletárköltészetet illetően, Bresztovszky számára a főcél: a párt és a program opportunistá beállítására, a proletárköltészet elszakítása a párt gyakorlati feladataiból. Bresztovszky fölényesen, magabiztosan fejt ki álláspontját, érezni hangján, hogy a párt képviselőjének tartja magát és mint ilyen fordult szembe — a szociáldemokrata párt vonalának védelmében — Szabó Ervinnel. Valóban, az opportunistá Bresztovszky joggal tarthatta magát az opportunistá szociáldemokrácia képviselőjének.

Az opportunizmus, a proletárforradalmat tagadó és a munkásmozgalmon belül a burzsoát kiszolgáló szociáldemokratizmus nem hordja a homlokán az árusz jegyét. Az opportunistá irányzat álcái igen sokszerűek és éppen ezért megtévesztőek. Nemcsak koronként, a mozgalom szakaszainak jellege szerint változnak, de egyidőben is változatosak. Bresztovszky Szabó Ervinnel szemben látszólag „baloldaltól védte“ a proletárköltészetet. Könnyed szerepváltás ez nála: néhány évvel azelőtt az Ady körül ki-robbant vitában „jobbról“ támadta a „baloldaltól“ vagdalozó Csizmadia Sándort. Bresztovszky akkor azt az Adyt védte meg, akinek eltorzított képét a burzsoá esztéták dajkálták bele a polgári köztudatba, s lírájának éppen dekadens vonásairól hirdette, hogy mindez „nem lehet idegen“ a „vergődő lelkű proletártól“.

Az Ady körül zajló viták idején jelent meg Bresztovszkynak egy „elvi” igényű cikke a Nyugatban.¹⁰ Ez a fejtegetés kibővítve napvilágot látott egy tanulmánykötetében is.¹¹ Amit ebben a könyvben Bresztovszky kifejti, az a művészetelmélet terén megnyilatkozó reformizmusként alig leplezett példája. Bresztovszky többek között ezt írja:

„A művésznek alkalmazkodni kell a piacához, s nem csoda, ha a fiatalabb generáció éppen a még el nem foglalt szűz területet keresi ki magának: a művészet számára nemrég felfedezett *proletár világrészen gyarmatosít*.”

És ez a gyarmatosítás nem mindig tetszik a bennszülötteknek. A gyarmatosítótól meghonosodást, betelepülést kívánnak. Szerencsére nem megy nehezen ez a betelepülés. A proletár-világnézet gyorsan hódít azok között a művészek között, akik proletároknak akarnak dolgozni. Meg a többiek között is. . . . Emellett a belföldi termelők is szaporodnak egyes spekuláns gyarmatosítóknak rémületére. . . . A remélt gyarmatot nem hódította meg az anyaország, sőt a gyarmat költözteti át, honosítja meg az anyaország legjobbait s az küldi ki a maga szülőtteit is hódítani. Az anyaország urai — nem csoda — félnék. Veszítik a teret, bár nem könnyen adják föl hadállásukat. . . .”

Majd így zárja le fejtegetéseit Bresztovszky:

„. . . a művészetek és a proletár világnézet közelednek egymáshoz, mert életszükséglet egyiknek a felfrissülés, a másikkak a kiegészülés esztétikai elemekkel; a művészeknek ezzel kapcsolatban a proletársághoz kell közeledniök gondolkodás és ízlés tekintetében, a proletárrá lett és a proletárból lett művészeknek ki kell elégíteniök az új fogyasztóközönség igényeit és, hogy maguk is, irányuk is megéljenek, el kell foglalniök a ponyvának nevezett és annak nem nevezett, de hasonló értékű irodalom és egyéb művészet elől a piacot. . . . A művészetek válságának más megoldása nincs. . . .”

Az opportunizmus azzal kezdődik Bresztovszky fejtegetésében, hogy elszakad a tényektől, s az osztályharc kemény valóságát behelyettesíti holmi gondolati konstrukcióval, amelynek a való társadalmi helyzethez semmi köze nincsen. Bresztovszky a művészetben nem a gazdasági, társadalmi, politikai harcok tükrét látja, az irodalmat nem az osztályharc fegyverének tekinti, amely nagy erő lehet a haladás érdekében, ha a munkásosztály, a dolgozók életét és akaratát fejezi ki, de veszélyes, a haladást veszélyeztető eszköz az imperialista burzsoázia hatalmában. Bresztovszky mit sem lát a kultúrának ebből az alapvető kettősségéből. Számára a művészet valamiképpen egy *egységes folyamatot* jelent, amelyet felfrissít a proletariátus. Amikor arról beszél, hogy a fiatal írógeneráció „a művészet számára nemrég felfedezett proletár-világrészen gyarmatosít”, akkor tulajdonképpen azt mondja, hogy a művészet (természetesen a burzsoá művészet) előbb behatol a munkásosztály sorai közé s *miután* behatolt, megindul benne egy átalakulási folyamat a proletariátus „gondolkozása” jegyében. Ez lenne az egyetemes, egységes művészet fejlődési útja. Megállapítja, hogy „ez a gyarmatosítás nem mindig tetszik a bennszülötteknek. A gyarmatosítótól meghonosodást, betelepülést kívánnak. Szerencsére nem megy nehezen ez a betelepülés.” Nyílt opportunizmus ez, amelyet, hogy ne legyen olyan feltűnő, Bresztovszky megtűzdel bizonyos forradalmi látszatú terminológiával: „a proletár-világnézet gyorsan hódít azok között a művészek között, akik a proletároknak akarnak dolgozni”. Bresztovszky azt „képzeli”, hogy a gyarmatosítók, miután megvetették lábukat a gyarmaton, bennszülötté fejlődnek. De akkor miért kell gyarmatosítani? Az az író vagy költő, aki a kizsákmányoló osztályokból származik, de ilyen vagy olyan körülmények hatására felismeri a társadalmi fejlődés igazi útját s ezért szembefordul osztályával: az az író éppen az osztálya ellen vívott harcban válhat a proletariátus szövetségesevé. De szó sincsen arról, hogy előbb *gyarmatosít* a proletár világrészen, aztán bennszülött lesz. De nem is ez a leglényegesebb Bresztovszky elméletében. Sokkal fontosabb az, hogy ő a gyar-

¹⁰ *Bresztovszky Ernő*: Új hedonizmus, Nyugat, 1903. május

¹¹ *Bresztovszky Ernő*: Művésznymor és művészgög . . . Magyar Könyvtár 607.

matosító betelepülésben törvényszerű folyamatot lát, amely lényegében létrehozza a proletár művészetet. Íme, így fest a II. Internacionálé Bresztovszkyjának művészetelmélete — forradalmi mozgalom, harcok proletariátus és proletárforradalom nélkül.

Forradalom nélkül! Ez a veleje Bresztovszky ködös fejtegetéseinek. Mert miután a gyarmatosítók bennszülötté honosodnak (burzsoából proletárrá lesznek), akkorra már a bennszülöttekből is kikerülnek egyes művészek és írók és „a gyarmat... küldi ki a maga szülőit” hódítani. Kényelmes elképzelés. Eszerint a kizsákmányolt, elnyomott proletariátus a művészet és kultúra birtokosa lesz, mert egyrészt a burzsoák „meggyőződnek”, másrészt a proletárok „meghódítják” a területet. S hogy el ne felejtjük: forradalom nélkül, mélyreható társadalmi átalakulás nélkül — Bresztovszky szerint. S a reformizmus igazolására máris előáll egy szegről leakasztott újabb elmélet: „Az átalakulás folyik. A „capillarité sociale” törvényein nem fog ki a művészeibe tolakodó politikai reakció...” A „capillarité sociale”-t — a társadalmi osztályok közötti folyamatok törvényét — forradalommal, a meg nem alkuvó osztályharccal állítja szembe Bresztovszky. A politikai reakció emlegetése megint csak ködösítés. Mi az a „művészetbe tolakodó politikai reakció?” Megint csak ott tartunk a hamisítatlan idealizmusnál; a művészet társadalomfeletti, *egységes folyamat*, amelybe *kívülről tolakodik be* ez is, az is. Hiba lenne tagadni azt, hogy a művészetekre hatnak külső, nem szorosan művészeti jellegű tényezők is a termelési mód, s ezen belül a termelési viszonyok alapvető hatásán kívül. A művészet a társadalom anyagi alapjának felépítménye, de a felépítmények között vannak olyanok — pl. a politika —, amelyek közelebb állanak az alaphoz, azaz annak változásaira közvetlenebbül reagálnak. Ezek a felépítmények természetesen erősen hatnak a művészetre, sőt az anyagi alap általában ezeken keresztül, elsősorban a politika tudatosító közvetítésén keresztül alakítja ki a maga művészi felépítményét. Tehát semmiképpen sem tagadjuk azt, hogy az irodalmat a művészet területén kívülről jövő eszmék, áramlatok is alakítják. Azért szögezzük ezt le határozottan, hogy elhatároljuk magunkat Bresztovszky álláspontjától. Ő ugyanis az irodalmat az imperializmus korszakában (!) *egységesnek* tekinti és a „capillarité sociale” törvényét — a társadalmi osztályok közötti kapcsolatot, érintkezést, közös vonásokat döntőbbnek látja, mint a társadalmi osztályokat egymással élesen szembeállító ellentéteket. Bresztovszky szerint a politikai reakció az irodalomnak eleve adott egységét bontaná meg, de ez meghiúsul a „capillarité sociale” törvényének erején. A marxizmus-leninizmus arra tanít, hogy a kizsákmányoló osztályoknak irodalma, művészete egy nemzeten belül a kultúra *egyik részét teszi*. „Két nemzet van minden jelenkori nemzetben — írta Lenin 1913-ban —. Két nemzeti kultúra van minden nemzeti kultúrában. Van egy nagy orosz kultúra, amely a Puriskévicské, Gucskovoké és Sztruvké. De van egy olyan nagy orosz kultúra is, amelyet Csernisevszkij és Plechanov neve jellemez.” Az előbbit „papi és po'gári” kultúrájának nevezi Lenin, az utóbbit a „demokrácia és szociáldemokrácia” kultúrájának.

Bresztovszky szívesen és gyakran hivatkozik a proletár-világnézetre, a marxizmusra. De mit képzelhet erről a világnézetéről, ha azt hangoztatja, hogy „a proletár világnézet... életszükséglete... a *kiegészülés* esztétikai elemekkel”. A burzsoá ideológusok ostoba átkozódása kap itt megértő visszhangot; s ha Bresztovszky azt hallja, hogy a marxizmus „mechanikus”, „sívár” stb. stb., akkor erre úgy válaszol, hogy valóban, ez így van, ezért ki kell egészülnie esztétikai elemekkel. Hogy mik lehetnek ezek az esztétikai elemek, s hogy mi lenne a jelentőségük a munkásosztály számára, minderről készséges felvilágosítással szolgál Bresztovszky. *Éhe a szépnek* című tanulmányában¹² arról ír,

¹² U. o.

hogya a proletariátus vonzódik a szép felé. Mi a jelentősége az emberiségre nézve ennek a *szép* iránti vonzódásnak? Hallgassuk meg Bresztovszky önéleplező válaszát: „A vérszag csak addig részegít undorítás helyett, míg a tömeglélek esztétikai örömökre éretlen. Nagy, véres katasztrófákat hárit el a világról, hogy van valami a modern munkás miliójében, ami fölébreszti az elzsibbadt éhséget a szép után“. Ha ezt a ködös fejtegetést lefordítjuk a világos szavak nyelvére, akkor körülbelül azt értjük, hogy az esztétikai élvezetre érett proletariátus (és az esztétikai elemekkel „kiegészített“ marxizmus) irtózik a vértől, a haretől, a háborútól, ha úgy tetszik: a forradalomtól. Mindezt elháríthatja a világ feje felől a munkásosztály érlelődő fogékonysága a művészi szépség iránt és a proletár-világnézet ilyen irányú „megfejelése“. Ha Bresztovszky a vérszag és véres katasztrófák rémében a háborút féli, akkor tulajdonképpen azt tanácsolja a munkásmozgalomnak, hogy nevelje a tömegeket esztétikai fogékonyságra, mert az a proletariátus, amely tudja, mi a szép, meg tudja akadályozni — éppen ezért — a háborút. Nem más ez, mint a dolgozó tömegek lefegyverzése az első világháború előtt egyre feszülő nemzetközi helyzettel szemben a béke megvédéséért vívott forradalmi harcban.

De Bresztovszky elsősorban nem a háborúra, hanem sokkal inkább a forradalomra, konkrétan a proletárforradalomra gondolt, — amelynek tagadása a II. Internacionálé opportunizmusának, reformizmusának főfeladata volt. Bresztovszky az esztétikai örömökre érettséget szembeállítja, mint a fejlődésnek egy magasabb fokát, az „abszolút esztétikai éhséggel“, mely a proletárok „barbarizmusának“ okozója, „elitélendő“, „véres“ eseményeket vált ki, — már pedig semmi sincs, amitől jobban irtózna a „humanista“ Bresztovszky; az opportunista szociáldemokrata. „Véres forradalmak csak addig lesznek — írja —, amíg az abszolút esztétikai éhség az uralkodó.“ Ha ez a különös éhség megszűnik, akkor már nem kerülhet sor véres forradalmakra, s elhárulnak a társadalom felől a fenyegető „katasztrófák“. Ez az igazi értelme Bresztovszky körülményes fejtegetéseinek; így lép elénk a megalkuvó szociáldemokrácia egyik hazai „kulturpolitikusának“ elképzelésében a művészet, a kultúra, a munkásosztály érdeklődése az irodalom iránt — mint a forradalmat leszerelő, a forradalmat feleslegessé tevő erő.

Valóban van olyan irodalmi erő is, amely segít leszerelni a proletárok forradalmi elszántságát. A burzsoá, a kispolgári irodalom, a szociáldemokratizmus megalkuvó szellemétől átítatott művészet alkalmas erre a forradalomellenes szerepre. Amikor tehát Bresztovszky azt állítja, hogy a munkások esztétikai érettsége, közeledése az irodalom felé nagy katasztrófákat, véres forradalmakat hárit el az emberiség felől, akkor valójában a nyílt polgári s a megalkuvó szociáldemokratizmust tükröző irodalmat ajánlja a munkásosztály nevelésére. S hogy állításait megtámogassa, Bresztovszky azt írja, hogy az imperializmus korában — mert erről van szó — a művészet olcsóbbá válik, a tömegek számára hozzáférhetőbbé. „Emellett az áresökkenés mellett nő a fogyasztóközönség is: a munkástömegek jövedelme nő...“ Egyszóval, a munkásság helyzete — Bresztovszky szerint — egyre javuló (!) az imperializmus korában, képes fizetéséből megvenni a kultúrát, művészetet „esztétikai örömet“, — amely forradalmi átalakulás helyett békés és síma megoldást biztosít.

Bresztovszky opportunizmusa a kultúra, a művészet területén egyenes következménye annak a velejéig megalkuvó, szinte nyílt osztálybékét hirdető állásfoglalásnak, melyet társadalmi politikai síkon vallott. *Az ember függvény* című tanulmányában¹³ azt a nézetét fejtette ki, hogy egy társadalmon belül sokkal nagyobb az az erő, mely a különböző osztályokat összetartja, mint az, mely elválasztja őket. Szerinte több a közös vonás kapitalista és proletár kö-

¹³ U. o.

zött, mint az ütközés. „Egy társadalomban is különböznek egymástól a rétegek, az osztályok. Ellenfelei vagy barátai egymásnak, ellentétei egymásnak, vagy hasonlítanak egymáshoz osztályuk társadalmi feladatai, szerepe, helyzete szerint. De az osztályok ellentéteinek megvan a maguk határuk... az ellentéteknél több a közösség: nagyjából ugyanazt látja az élet javának a munkás, mint a kapitalista, ugyanabban a művészetben gyönyörködik... A mai kultúra nagyjában egyforma minőségű — bár nem egyforma mennyiségű javakkal szolgál mindenkinek.“ Magukért beszélnek ezek a mondatok, nemigen kell kommentárt fűzni hozzájuk. De kapcsolódva az előbbi fejtegetésekhez, emeljük ki ebből azt a képtelen állítást, mellyel Bresztovszky az osztályok közösségét bizonyítani próbálja. A proletár „más feladatokat érez a társadalom iránt“ — olvassuk —, mint a kapitalista. Virágnyelven beszél ez a fogalmazás, megkerüli a forradalommal kapcsolatos nyílt állásfoglalást. Mindenesetre könnyebb ezzel a megfoghatatlan proletár „feladattal“ szemben a tőkésék és munkások közös vonásait előtérbe hangsúlyozni, mint a proletárforradalom feladatával szemben. S a közös vonások között ismét ott találjuk, mint egyik döntő érvet, a közös, egységes kultúrát, mely a valóságban ugyan nem létezik az osztálytársadalmak korában, de annál inkább a megalkuvó szociáldemokrata Bresztovszky elképzeléseiben.

Onnan indultunk el, hogy Szabó Ervinnek adott válaszában Bresztovszky a forradalmi szölamok lepleben az opportunizmust csempészi be és megvédi azt az álláspontot, mely szerint a proletárköltészetnek, a munkásosztály felemelkedését tükröző irodalomnak csak a „világnézethez“ van köze, de a párt-hoz és programhoz, ezekhez a „gyakorlati“ eszközökhöz nincs. Tehát Bresztovszky szerint — végigkövetkeztetve gondolatmenetét — lehetséges olyan proletáriradalom, melyet a könyvekből elsajátított elmélet, a mozgalomtól légmentesen elzárt íróasztal ihlet. Ez az oportunista nézet szorosan következik a reformista szociáldemokrata párt lényegéből. Ennek a pártnak a szervezeti szabályzata megfelel a mensevik álláspontnak, Martov álláspontjának abban a sarkos kérdésben, hogy ki lehet a párt tagja:

„I. §. A szociáldemokrata párthoz tartozik: aki a pártprogramot magáénak vallja, annak megvalósításáért küzd és a pártot anyagilag és szellemileg erejéhez képest állandóan támogatja.“¹⁴

De hogyan támogathatja a pártot az, aki nem vesz részt valamely alap-szervezetének munkájában? A fenti meghatározásban pusztá frázis a párttag kötelességének emlegetése — „a pártprogramot magáénak vallja, annak megvalósításáért küzd“ — ha nem határozza meg azt is, hogy mi az a szervezeti forma, amelyben dolgozhat a pártért. A szociáldemokrata párt mensevik álláspontja tehát a szervezetlenséget, az anarchiát propagálja, kiteszi a pártot olyan polgári, értelmiségi rétegek szeszélyének, amelyek egy s más kérdésben együtt mennek a munkásmozgalommal, támogatják azt, de nem hajlandók alávetni magukat a párt szervezeti szabályzatának. Amit a SzK(b)P a martovistákról mond ezzel kapcsolatban, érvényes a magyarországi szociáldemokrata pártra is:

„Végeredményben: az egyöntetű, harcoss, gondosan szervezett párt helyett, amelyért Lenin és a leninisták a kongresszuson harcoltak, a martovisták egy tarka, szétforgácsolt, alakatlan pártot akartak, amely már csak azért sem lehetett volna harcoss párt, mert különböző elemekből állt volna és soraiban nem lehetett volna vasfegyelem.“¹⁵

A szociáldemokrata párt szervezeti szabályzatában kifejezésre jutó opportunizmus leszereli a munkásmozgalmat az imperialista korszak kiéleződő osztályharcában és a burzsoázia uszályába vezeti. Ez a lényege ennek a kérdésnek, s nem a pártprogram elfogadásáról és megvalósításáról szóló frázi-

¹⁴ Népszava, 1910. október 9.

¹⁵ A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története 46. l. Szikra, 1949.

sok, melyek csak arra valók, hogy takargassák a forradalmi tömegek előtt a megalkuvást. Bresztovszky — hasonló céllal lobogtatott frázisok mögött — a munkásosztály irodalmát szakítja el a mozgalomtól, annak gyakorlati harcától és ezzel megfosztja az osztályt az irodalom leleplező, nevelő, mozgósító fegyverétől. A szociáldemokrata párt és Bresztovszky opportunizmusa nem kettő, hanem egy és ugyanaz a vonal. A kulturális kérdésekben Bresztovszky képviselte a szociáldemokrata párt opportunizmusát.

A vita továbbfolyt, egyre hevesebb hangon, egyre súlyosabb tévedéseket vetve a felszínre Szabó Ervinnél, egyre ravaszabb opportunizmust rejtve Bresztovszkynál. Szabó Ervin *Vulgär-marxizmus* című cikkében¹⁶ válaszolt Bresztovszkynak. Helyesen támadja a marxizmus vulgarizálót — általában. De amikor a vulgarizálókkal szemben megvédi előbbi álláspontját — a proletárköltészet tagadását — akkor már ő maga is egy mechanikus materialista nézetet hirdet:

„... ez a vulgär-marxizmus az, amely nagy hevében végül kirúgja maga alól a saját alapjait is, azt a marxi tételt, hogy a gazdasági struktúra kialakulását kíséri az Überbau átalakulása, követi tehát, nem megelőzi — és proletártudományról, proletárbölcsészetről, proletárköltészetéről beszél, amikor még nyakig benne vagyunk a kapitalista termelőrendszerben...”

Annak a marxi tételnek, hogy a társadalmi lét határozza meg a tudatot, helytelen értelmezésével állunk itt szemben. Lényegében a tudományos szocializmus tagadása ez. Szabó Ervinnek ez a fejtegetése erősen hasonlít a revizionista Bernstein törekvéséhez, aki a marxizmus tagadásával tette hírhedtté nevét. Ő bizonykodott amellett, hogy: „Minden igazi tudomány alapja a tapasztalat, amelyet az együttes tudás dolgozott ki. A szocializmus pedig a jövőndé társadalmi rend tudománya, így hát elérhetetlen számára a legjellegzetesebb elem: a tudományos felépítés.”¹⁷

Bernstein tulajdonképpen a forradalmi elméletnek szervező, mozgósító, átalakító szerepét sikkasztja el. Eszerint tudományos szocializmus csak a szocialista termelőviszonyok között lehetséges, tehát a proletariátus úgy jusson el (nyilván békés úton) a szocializmushoz, hogy ne tudja tudományos biztonsággal, hogy mi felé halad. Ez nyilván abszurd állítás. Sztálin elvtárs ezt a kérdést már „*Anarchizmus vagy szocializmus*” című tanulmányában zseniálisan megvilágította, amikor rámutatott arra — 1906-ban —, hogy „elkövetkezik az az idő, a mai idő, amikor a termelés újra társadalmi jellegűt ölt, tehát a tulajdon is csakhamar társadalmi jellegűvé válik — és az emberek tudatát éppen ezért fokozatosan áthatja a szocializmus.”¹⁸ Sztálin elvtárs tehát a *termelés jellegéről* beszél, mint a szocialista elmélet feltételeiről. Nyilvánvaló, hogy a termelés társadalmi jellege és a tulajdon magánjellege között kibékíthetetlen ellentét van, s a szocializmust éppen az a társadalmi szükség hívta létre, amelyet a proletariátusban az ellentét megszüntetésére irányuló törekvés támasztott. Sztálin elvtárs így ír „A dialektikus és történelmi materializmus” című munkájában erről a kérdéstről:

„Új társadalmi eszmék és elméletek éppen azért jönnek létre, mert a társadalomnak szüksége van rájuk, mert szervező, mozgósító és átalakító munkájuk nélkül a társadalom anyagi életének fejlődése folyamán megáratott feladatok megoldása *lehetetlen*. Az új társadalmi eszmék és elméletek, miután a társadalom anyagi életének fejlődése által felvetett új feladatok alapján létrejöttek, utat törnek maguknak, a néptömegek közkinészévé válnak, mozgósítják, szervezik őket a társadalom hanyatló erőit elleni harcra s ilyen módon megkönnyítik a társadalom sorvadó erőinek megdöntését, amelyek gátolják a társadalom anyagi életének fejlődését.”¹⁹

¹⁶ Népszava, 1914. május 17.

¹⁷ Idézte: M. Leonov: A marxizmus-leninizmus a tudományos előrelátásról. 26. l. Szikra, 1949.

¹⁸ Sztálin Összes Művei I. 331. l.

¹⁹ A Szovjetunió Kommunista (bolsovik) Pártjának története, Szikra.

Bresztovszky válasza Szabó Ervin cikkére nem sokáig késett. „*Vulgär-költészet*“ című cikkében²⁰ támadja Szabó Ervin állításait és megvédi a proletártudomány létjogosultságát a kapitalista környezetben. De nincs benne sok köszönet. Azt írja Bresztovszky, hogy a proletariátusnak „van tudománya is, van művészete is, — csak hogy tudománya is, irodalma is olyan, mint a kenyere: még szegényes, kevés, keletlen, de *van*.“ Hogy a tudományok és a művészetek a proletárforradalom győzelme után soha nem látott fejlődésnek indulnak és soha nem látott eredményeket érnek el a felépülő és felépített szocializmus országában, azt napjaink bizonyítják a legjobban. De hogy a kapitalista korszakban élő proletártudomány szegényes, kevés, keletlen — ez nem igaz, Marx, Engels, Lenin, Sztálin művei cáfolják ezt a képtelen állítást.

Hogy Bresztovszky alapvetően helytelenül látja a tudomány és művészet helyzetét, azt világosan bizonyítja az a fejtegetés, amelyhez — azonosítva magát vele — Szabó Ervinnek egy 10 év előtti kijelentéséből jut el. Nem véletlen, hogy az opportunistá Bresztovszky éppen azt építi bele reformizmusába, ami Szabó Ervin nézeteiben helytelen:

„Voraussetzunglos, vagyis *teljesen objektív, elfogulatlan tudomány nincsen*. Összes tudásunk annyira determinálva (meghatározva) van osztályhelyzetünk által, annyira függ gazdasági és társadalmi helyzetünktől, hogy voraussetzunglose Wissenschaftról, a dolgok teljesen objektív megítéléséről szó sem lehet. „Ezt idézi Szabó Ervintől Bresztovszky“. És ami igaz a tudományra, még igazabb a művészetre: az igazság mégis objektivebb, mint a szépség s ha a tudományban is szerepel a szubjektivitás, ami enyhített formája a fanatizmusnak, a művészetben még jobban szerepel: igazi művészet az, amit annak érezek.“

Igy Bresztovszky. Nézzük előbb, amit Szabó Ervin szavaival állít: elfogulatlan tudomány nincsen, a dolgok teljesen objektív megítéléséről szó sem lehet. Bresztovszky e megállapítás „általános érvényének“ hüvös, leplező tárgyilagossága mögül tulajdonképpen a marxizmust veszi célba, s annak a tudományosságát vitatja. Nem áll egyedül ezzel a nézettel. Egy táborba került mindazokkal a revizionistákkal, opportunistákkal, akik hasonló ostobaságot károgtak a marxizmusról és akiket Lenin oktatott ki a tudományos megismerés objektívitasáról *Materializmus és empiriokriticizmus* című művében. Bresztovszky *látszólag* az objektív, objektív tudomány kifejezéseket nem ismeretelméleti értelemben használja, tehát *látszólag* nem azt vonja kétségbe, hogy a marxizmus elmélete objektív igazság, hanem azt, hogy a marxizmus tárgyilagosa, elfogulatlan. De a kettő nem elválasztható. *Elfogult* tudomány végső soron sohasem juthat *objektív igazsághoz*. Lenin bírálja Avenarius egyik tanítványának, F. Bleinek *Metafizika a politikai gazdaságtanban* című munkáját, amely Marx és Engels tanításait igyekszik cáfolni. Lenin megsemmisíti Blei hamis nézeteit, s mint Blei egyik érvét a marxizmus ellen kritizálja az elfogultság, a szubjektivizmus vádját:

Ötödik érv: Marx elméletének pártszerűsége, elfogultsága, eleve elhatározott megoldásai. Az egész empiriokriticizmus, és korántsem csak Blei, pártönkivüliségre tart igényt, mind a filozófiában, mind a társadalomtudományban. Se szocializmus, se liberalizmus. Az alapvető és kiengesztelhetetlen filozófiai irányokat, a materializmust és az idealizmust nem kell elhárítani egymástól, hanem arra kell törekedni, hogy följük emelkedjünk. A marxizmusnak ezt a tendenciáját nyomon követtük az ismeretelméleti kérdések hosszú során, és nincs okunk csodálkozni, hogy a társadalomtudomány terén is találkozzunk vele.

Hatodik érv: az „objektív“ igazság kigúnyolása. Blei nyomban megsejtette és tökéletesen helyesen sejtette, hogy a történelmi materializmus és Marx egész gazdasági taná át és át van itatva az objektív igazság elismerésével. És Blei helyesen fejezte ki Mach és Avenarius tanának tendenciáját, amikor, ahogy mondani szokás, a *limine* elvetette a marxizmust — éppen az objektív igazság eszméje miatt —, amikor minden

²⁰ Népszava, 1914. május 24.

további nélkül kijelentette, hogy a marxizmus tanítása mögött semmi sincs Marx „szubjektív“ nézetein kívül.²¹

A marxizmus ellenségei voltak azok, akik a pártszerűséget igyekeztek szembeállítani a tárgyilagossággal. A marxizmus ellenségei hangoztatták az elfogultság vádját, miközben a burzsoá objektivizmus pózába vágva magukat — hamisították a valóságot — a burzsoázia érdekei szerint. A marxizmus-leninizmus pártszerűsége a marxi-lenini világnézet legmélyebb tudományoságát fejezi ki:

„A marxista-leninista filozófia pártszerűsége egyáltalán nem jelent szubjektivizmust a valóság értékelésében. Ellenkezőleg, szigorúan megköveteli a környező élet jelenségei megismerésében a tárgyilagosság elvének követését. Nem szépíti sem a multat, sem a jelent. Filozófiai alapja a marxista-leninista tükröződési elmélet.

A történeti jelenségek értékelésében a szubjektivizmus: a polgári objektivizmus, a polgári történetírás, politikai gazdaságtan és társadalomtudomány csalhatatlan jele. A mult eseményeinek pártszerű vizsgálata kizárja ezek idealizálását vagy más részről jelentőségük alábecsülését. A marxizmus-leninizmus megköveteli, hogy a történeti jelenségeket a történelmi materializmus álláspontjáról értékeljük, amikor ezeket a jelenségeket és eseményeket a társadalmi gazdasági környezetben, a korabeli osztályharc körülményei között szemléljük.

A marxizmus-leninizmusnak semmi köze sincs a pártszerűség szubjektív értelmezéséhez a társadalomtudomány területén. Pokrovskij és iskolája eltorzították a marxista-leninista pártszerűségi elvet, úgy ábrázolták azt, mint „osztály-szubjektivizmust“, ami az objektív igazság tagadását jelentette. Ilyen kiinduló pontja az idealizmusnak van. Pokrovskij tétele a történelemtől, mint a „multba vetített politikáról“ antimarxista és tudománytalan. A történeti események megvilágításánál a szubjektív kritériumok és értékelések elismérését jelenti, ami végeredményben a valóság megvilágításánál különböző álláspontok (beleértve a burzsoáziát is) „egyenjóságának“ elismeréséhez vezetett. A proletár pártszerűség elve viszont objektív tudományos megismerést tételez fel, mivel a történelmet — tanítja Sztálin elvtárs — nem lehet sem megjavítani, sem elrontani. A marxizmus-leninizmus a történetiség elvének szigorú betartását követeli meg. A konkrét történeti elemzés a proletár pártszerűség belső tartalma.²²

Szabó Ervin tévedett a tudomány tárgyilagosságának kérdésében, s ezt a tévedést Bresztovszky felkarolta. Felkarolta és elmélyítette — idealista irányban. „És ami igaz tudományra, még igazabb művészetre: az igazság mégis objektívebb, mint a szépség“. „És ha a tudományban is — folytatja Bresztovszky — szerepel a szubjektivítás, ami enyhített formája a fanatizmusnak, a művészetben mégjobban szerepel: igazi művészet az, amit annak érzek.“ A gondolat közössége itt is opportunistust takar. Bresztovszky azt mondja, hogy a tudomány, tehát a proletártudomány is elfogult, mert érvényesül benne az osztályszubjektivítás. Szerinte ez fokozottabban érvényes a művészetre. Elfogult, szubjektíven értékelő már maga az író is, de elfogult az olvasó, hiszen szerinte „igaz művészet az, amit annak érzek“. A szemléleti elfogultság, az objektivítás hiányának hangoztatása itt ácsap a művészi produkció objektivításának nyílt, ismeretelméleti tagadásába. Meg kell állapítanunk Bresztovszkyval szemben, hogy a valóság művészi megismerése is objektív érvényű, a művészet is objektív tartalmakat ad, akár a tudomány, csak más eszközökkel. Senki sem tagadja, hogy a művészetnek, az irodalomnak megvannak a maga sajátosságai. „Nem vitás — írja Lenin —, hogy ebben a munkában feltétlenül nagyobb teret kell biztosítani az egyéni kezdeményezésnek, az individuális hajlamoknak, a gondolat és fantázia, a forma és tartalom szabadságának. Ez mind vitathatatlan, de mindez csak azt bizo-

²¹ Lenin: Materializmus és empirikriticizmus 325. l. Szikra, 1948.

²² B. A. Csagin: A filozófia pártszerűsége és a polgári objektivizmus elleni harc. 59–60. l. Szikra.

nyítja, hogy a proletariátus pártmunkájának irodalmi részét nem lehet sablonszerűen azonosítani a proletariátus pártmunkájának más részeivel.²³

De Bresztovszky nem erről beszél. Bresztovszky azt állítja, hogy az igazi művészet az, amit annak érzek. Végső soron tehát a művészet, a művészi-költői szépség valójában a szubjektív megítélés kérdése és objektív kritériuma nincs. Bresztovszky szerint lehetetlen, hogy „teljes objektivitással értékeljem a nem nekem, nem értem és nem belőlem való szépséget...” Eszerint nem objektív igazság az, hogy a kapitalista társadalom viszonyai között a nép kizsákmányolását, fokozódó ellenállását, a burzsoázia kritikáját kifejező, esetleg már a munkásmozgalom alapján álló írói, művészi alkotás magasabbrendű, s a kifejezésnek, a művészi ábrázolásnak nagyobb esztétikai lehetőségeit hordozza magában, mint a dekadens burzsoá művészet ormóttan és eszméletlen vonaglása. Bresztovszky szerint a művészetek értékelése, megítélése nem adhat objektív igazságot, hanem pusztán szubjektív megítélés kérdése az, hogy nekem a proletár, másnak a burzsoá művészet tetszik jobban. Azt, hogy a kettő közti különbséget a marxizmus világnézete mint objektív különbséget értékeli, amihez semmi osztályszubjektivitás nem szükséges — tagadja Bresztovszky. Nem akarja látni azt, hogy itt egy objektív igazság felismeréséről van szó, amelyre éppen azok képesek, akik a forradalmi munkásmozgalom talaján állva, a marxista világnézettel felfegyverezve törnek a valóság minél teljesebb megismerésére. Bresztovszky a megalkuvó szociáldemokratát képviseli és fél az objektív igazságok erejétől, elsősorban a proletárforradalomnak az erejétől. Ezért helyettesíti be az objektív igazságot — lángoló frázisok burkában — osztályszubjektívizmussal, melynek a marxizmushoz semmi köze sincs. Bresztovszky először a munkásmozgalom „gyakorlati szerveitől”: a párttól és programjától szakította el az elméletet, a proletárvilágnézetet, s vele együtt a proletár-költészetet is. Most a materializmustól szakítja el világszemléletét s belegázol a valóság tényei előtti meghatárlás idealista posványába.

Szabó Ervin a maga részéről válaszában lezárja a vitát.²⁴ Fenntartja korábbi álláspontját, de a vita során most először hangsúlyozza azt, ami vitaindító Nyugat-beli cikkében helyes mozzanat volt: „Azt tartjuk, hogy az ember fogalmában is van fejlődés, viszont a művész az emberi közösségből kizsáktva el sem képzelhető: anyagából, tárgyaiból arra következtethetünk, hogy a művészen megvanak-e az embernek azok az attribútumai, melyek nélkül nem lehet nagy művész?” Ez a fogalmazás forma és tartalom dialektikus egységét érinti. Feltétlenül helyesebb, az igazságnak megfelelőbb ez, mint amit néhány sorral előbb hangoztatott Szabó Ervin, t. i. azt, hogy „az alakítás erején mérem meg, hogy milyen művész valaki; tárgyain azt mérhetem, hogy milyen ember”. Maga Szabó Ervin is látja, hogy ez a szétválasztás merev, mert lejjebb már megszünteti ezt a kettősséget.

De ha el is jutott Szabó Ervin a megközelítően helyes állásponthoz a fentebbi megfogalmazásban, odáig már nem jutott el, hogy látna ennek ellentmondását a forma elsődlegességét hirdető nézettel. S helyes véleményével is megmarad az elmélet síkján, abban a rossz értelmében a szónak, hogy nem hatja át állásfoglalását a gyakorlat, konkrétan a proletárosztályharc tényei és követelményei. Továbbra is tagadja, hogy a proletárköltészet létjogosult, hogy a munkásosztály gazdasági és társadalmi helyzetéből „új, sajátos formák, színek” s amit nem említ — új igazságok, tartalmak folynak. És arra a kérdésre, hogy mik az embernek azok az attribútumai, melyek nélkül nem lehet nagy művészt elképzelni, Szabó Ervin általánosságokkal, bizonytalan meghatározásokkal válaszol.

²³ Lenin: Az irodalomról 11. l. Szikra, 1949.

²⁴ Szabó Ervin: Mégegyszer a proletárköltészetről. Népszava, 1914. május 31.

A Népszava szerkesztősége Bresztovszkynak adta az utolsó szót, az ő cikke rekeszti be a vitát.²⁵ Csak egyetlen mozzanatot emelünk ki ebből a vitázásból, amely a maga sekélyességével jól jellemzi Bresztovszky és a szociáldemokrácia elvtelenségét s a mozgalom általános ideológiai gyengeségét a tizes években. A vita záró gondolatáról van itt szó. Bresztovszky továbbra is kitart korábbi álláspontjánál s a vita lényegét, a Szabó Ervin és közte felmerült ellentéteket abban summázza, hogy „Szabó Ervin annyira szereti az elméletet, hogy már alig látja meg tőle... a gyakorlati életet...” „Ezzel szemben — mondja Bresztovszky — szerény magamat jobban leköt az életnek, a társadalom gyakorlati szükségleteinek szeretete...” Micsoda farizeus szemforgatás! Néhány héttel előbb még arról beszélt Bresztovszky, hogy a proletárköltészetnek az elmülethez kell kapcsolódnia, s nem az olyan „gyakorlati szervekhez”, mint a párt és a program. Majd Bresztovszky lírai pózba vágja magát s befejezésül mindent elmos-áthidal:

„Éz azonban már líra, életfelfogásbeli eltérés, az egyéni látás különbsége, amiről egyikünk sem tehet és ami legföljebb versben tartozik a nyilvánosság elé. Úgy látszik, a vita anyaga is ilyen különbségekből támadt.”

A befejezés könnyed zsurnalizmusa — ciukus elvtelenség kifejezője. A vita elvi jelentőségének lebeesülése ez, az elvi ellentétek opportunistá bagatellizálása, leszűkítés a vitázó felek egyéniségének különbségeire.

* * *

Nem halottidézés volt a szándékunk, amikor ezt a vitát bemutattuk. Nem annyira magáért a vitáért tettük ezt, hanem inkább azért, hogy világosabban lássuk a megalkuvó szociáldemokratizmus szépirodalmi tevékenységét, bizonyos fokig annak „elvi” alapját, s azt, hogy a munkásosztály megtévesztésének, a forradalmi útról az irodalom eszközeivel támogatott eltérítésének gyökerei nem pusztán egy irodalmi, művészi „irányzat”-ból nőttek ki, hanem magának a megalkuvó szociáldemokrata pártnak az opportunizmusából. S ami a megalkuvó szociáldemokratizmus lényege: a proletárforradalom kiküszöbölése, a burzsoázia kiszolgálása a munkásmozgalmon belülről — az a szociáldemokrata irodalom és irodalomelmélet fő vonása is. Bresztovszky ebben a vitában a megalkuvó párt képviselője. Szabó Ervin szándékaiban forradalmi volt, célja az opportunizmus támadása. De mert ezt a támadást eleve helytelen nézetek alapjáról indította, helytelen eredményekhez jutott. Nem mindegy azonban számunkra, hogy kit vezettek forradalmi és kit opportunistá szándékok. Nemcsak azért nem mindegy ez, mert a vita anyaga tanulságos példáját nyújtja a szociáldemokratizmus taktikájának (v. ö. Bresztovszky magatartását az Ady-vitában és Szabó Ervinnel szemben), hanem azért sem, mert Szabó Ervint forradalmi marxista törekvései az első világháborúban egy forradalmi antimilitarista csoport vezetőjévé, irányítójává tették; Bresztovszky forradalmi frázisokkal álcázott opportunizmusa pedig a burzsoá álláspont mellett való agitációban nyilvánult meg a háború folyamán.

A szocialista realizmus felé haladó magyar irodalom a felszabadulás előtt is, de főleg 1945 óta kemény harcokat vívott a pártos irodalom elvének érvényesítéséért. A párszerű irodalom ellen, a munkásmozgalmon belülről, a szociáldemokrata pártból is erős agitáció folyt, amely szociális frázisok leple mögül tulajdonképpen a burzsoá művészetfelfogást szegezte szembe a szocialista realizmussal. A jobboldali szociáldemokraták által az új, haladó magyar irodalom elé tornyosított akadályok jelentős részben, főleg elvi alapvetésükben azokra a nézetekre mentek vissza, amelyek Szabó Ervin és Bresztovszky vitájában kezdtek kifejeződni.

²⁵ *Bresztovszky Ernő válasza: Népszava, 1914. május 31.*